

Iš albumistikos naujienų (dviejų studijų apžvalga)

JURGITA ŪSAITYTĖ

Ne vienas iš mūsų, gavęs progą iš arčiau pažvelgti į bent kiek senesnę, kelias dešimtis, o gal šimtus metų skaičiuojantį rankraštį ar spaudinį, patiria ypatingą įspūdį, kurį sukelia įsivaizduojama galimybė palytėti praeitį ir suprasti ją ne vien kaip chronologinių įvykių seką, bet ir kaip gyvą, dinamišką kultūros pasaulį, atsiskleidžiantį per vieno asmens, visuomenės grupės ar ištisios kartos kūrybinę saviraišką. Tačiau šie rašytiniai liudytojai atsiveria ne kiekvienam. Neretai, patekę į istoriniu bei kultūriniu paveldu anksčiau nesidomėjusių žmonių rankas, jie lieka nebylūs. Žmonių pastangos suprasti praeities reiškinius, atsispiriant tik į asmenines patirtis ir remiantis šiuolaikės gyvensenos kodais, trukdo suvokti jų prasmę, kartais pastūmėja ir nepamatuotų, klaidingų interpretacijų link ar net iki visiško nuvertinimo. Ta pačia linkme praeities kontekstų pažinimą kreipia vien subjektyvia nuomone, o ne tradicijos išmanymo autoritetu grįstas požiūris. Rastume ne vieną pavyzdį, kai žmonių kasdieniškos praktikos bei tradicijos vėlesnių kartų būdavo pervertinamos – perimamos, pritaikomos, perprasminamos ar atmetamos. Tai lėmė nenutrūkstamą kultūros, visų jos formų ir raiškos būdų raidą.

Atminimų albumas daugelio dabartinės visuomenės narių atmintyje išlikęs kaip vaikystės ar ankstyvos jaunystės atributas, neatsiejamas nuo mokyklos aplinkoje užsimezgusių draugystės saitų, atgaivinantis tolimus prisiminimus. Tačiau viešajame diskurse šis mokyklinis albumas siejamas su naivumu, trivialumo ženklais, atpažįstamais mėgėjiškuose eilivimuose ir neoriginaliuose, dažnai tiesiog perpieštuose piešiniuose. Panašus įsitikinimas padeda palaikyti visuomenėje įsigalėjusią vėlyvojo atminimų albumo kaip kultūrinės marginalijos sampratą. Tačiau pažvelgę į ne ką senesnius dar XX a. pradžioje gimnazistų sudarytus atminimų albumus, netruktume pastebėti didesnę jų turinio brandumą ir akivaizdžius šių rankraštinių knygelių apipavidalinimo stilistikos skirtumus. Bet ir vėl – darosi smalsu, iš ko išsirutuliojo, į ką rėmėsi pastarieji...

Kaip tik šioms atminimų albumų tradicijos, jos perimamumo ir raidos klausimams yra skirta šiemet pasirodžiusi knyga *Atminimų sodai*¹. Šio leidinio sumanytojos ir rengėjos knygotyrininkė Rima Cicėnienė ir istorikė Reda Griškaitė išsitaria siekios supažindinti visuomenę su jau penktą šimtmetį gyvuojančiu atminimų albumo žanru. Šio iššūkio jos ėmėsi turėdamos keletą tikslų: pirma – padėti suprasti atminimų albumų vertę ir atskleisti juose slypinčius kultūros klodus, kitaip tariant, išmokyti juos skaityti, o antra – pristatyti žanro evoliuciją nuo XVI a. *album amicorum* iki pat XXI a. pradžios atminimų sąsiuvinių. (Ir jau dabar, nesibaimindama užbėgti skaitytojui už akių, leisiu sau prasitarti, kad visus šiuos tikslus leidinio rengėjoms išties pavyko pasiekti.) Knygos daromą įspūdį ir, žinoma, jos išliekamąją vertę padidina gausios iliustracijos, reikšmingai papildančios dėstomą turinį. Jos ne tik paremia kai kuriuos teiginius, padeda pajusti skirtingu metu sudarytų albumų dvasią, suprasti ir įsivaizduoti svarbesnį albuminės estetikos bruožą, pastebėti tą patį žanrą reprezentuojančių rankraščių panašumus ir skirtynes, bet neabejotinai papuošia ir patį leidinį, atrodytų, subtiliai atkreipdamos dėmesį į vieną ar kitą albumo išorės detalę.

Pati knyga sudaryta tarsi iš dviejų savarankiškų dalių. Vienoje publikuotas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos fonduose saugomų atminimų albumų katalogas (p. 629–757), tapęs pirmuoju vienoje Lietuvos kultūros paveldo institucijoje saugomų *album amicorum* registru. Rengiant katalogą spaudai, jo sudarytojai R. Cicėnienėi reikėjo įsigilinti į tarptautinę atminimų albumų katalogavimo praktiką, leidusią išplėsti bibliografams įprastą rankraštinė dokumentų aprašo schemą (plačiau žr. p. 602–610), ir taip suinteresuotam vartotojui pateikti daug papildomų, atitinkamai sugrupuotų ir, svarbiausia, patikimų duomenų.

Šią bibliografinę, standartine forma pateiktą ir galbūt daugiau tikslinei auditorijai skirtą leidinio dalį atsveria R. Griškaitės studija „Albumistikos etiudai“ (p. 85–591) su įvadiniu skyriumi, kurio pavadinimas pakartoja knygos antraštę (p. 21–82). Šios, pasak parengėjų, šviečiamosios knygos dalies skaitymas nepaprastai įtraukia. (Ir tai, beje, yra ne vien paties dėmesio centre atsidūrusio objekto – atminimų albumų – spinduliuojamos magijos nuopelnas; juntama teksto autorės kompetencija, milžiniškas įdirbis ir asmeninis užsidegimas.)

Skaitytojui, galbūt susidariusiam išankstinį paviršutinišką, fragmentišką įspūdį apie šį europinį rašytinės kultūros žanrą, pateikiamas glaustas, tačiau gana informatyvus kultūrologinis tyrimas, pritraukiantis įvairių specifinių sričių – literatūrologijos, istorijos, dailėtyros, muzikologijos, botanikos ir kt. – dalykines žinias. Įvadiniame poskyryje įvardijami atminimų albumo, kaip rašytinio paveldo objekto, požymiai; kelis šimtmečius gyvuojančioje tradicijoje išskiriami ryškesni raidos eta-

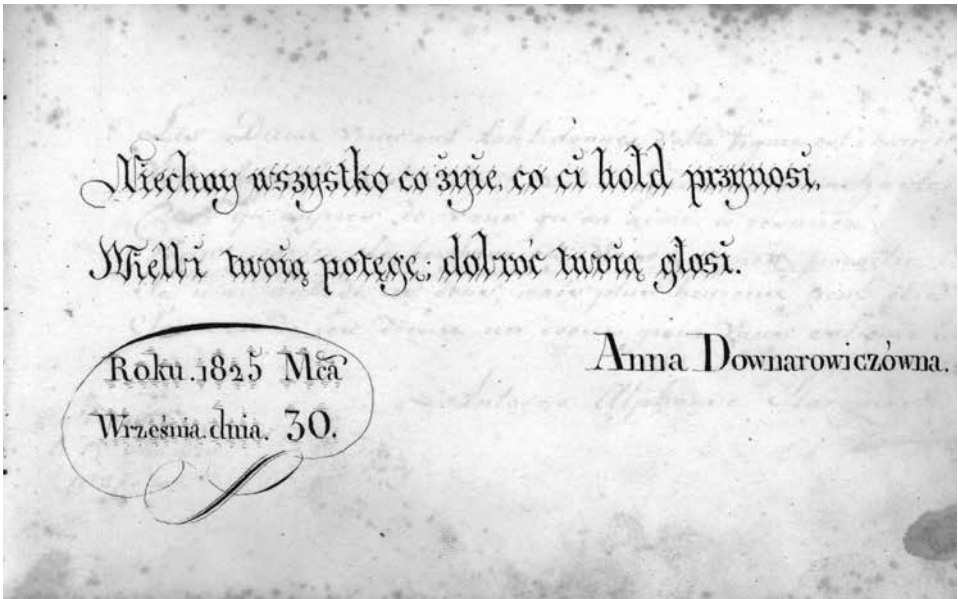
1 *Atminimų sodai: albumistikos etiudai, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos album amicorum katalogas*, parengė Rima Cicėnienė, Reda Griškaitė, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2016. – 780 p.

pai (senojo, modernaus ir masinio albumo išskyrimas pakartojamas ir aprašomosios knygos dalies struktūroje); pristatoma trumpa albumistikos tyrimų, daugiausia atstovaujamų vokiečių, britų, prancūzų, lenkų, rusų tyrėjų darbų, apžvalga, išryškinti svarbesnes šių egodokumentikos šaltinių tyrimų kryptis.

Tolesnėje „Albumistikos etiudais“, nepretenduojant į užbaigtumą, pavadintoje studijoje žingsnis po žingsnio atskleidžiama, kaip formavosi atminimų albumo kanonas, kodėl ir kaip jis kito, ką albumo savininkui ir jo amžininkams reiškė vienas ar kitas įrašas, piešinys, kokios glaudžios šių „draugų knygelių“ turinio sąsajos su praėjusių epochų kultūrinio gyvenimo formomis, socialinių santykių sankloda, istorine situacija ir t. t. Kiekvienas šios dalies fragmentas skirtas konkrečiam atminimų albumo turinio ir estetikos bruožiui. Jiems apibūdinti studijos autorė pasitelkia penkiasdešimt Vrublevskių bibliotekos fonduose rastų atminimų albumų, o dairydamosi vienai ar kitai albumo žanrinei ypatybei iliustruoti paties tinkamiausio, reprezentatyviausio ar tiesiog ryškaus pavyzdžio, jo ieško tarp kitose Lietuvos ir užsienio bibliotekose, net privačių žmonių kolekcijose saugomų unikalių egzempliorių (taip į tyrimą įtraukdama dar mažiausiai tris dešimtis atminimų albumų). Tokias pastangas motyvuoja siekis pateikti kuo nuoseklesnį atminimų albumų tradicijos paveikslą. Kita vertus, tai padeda suvokti albumistiką kaip vientisą, universalų kultūrinį paveldą. Vis dėlto šioje medžiagoje maga užčiuopti ir tą savąjį, tautinį koloritą, kuris patvirtintų ne mūsų pačių išskirtinumą, o greičiau organišką bendrumą istorinėje ir kultūrinėje perspektyvoje. Albumų sąsajos su Lietuva, kaip patirsime, pasireiškia per istorijos, kalbos, literatūros, meno, įvairius kasdienybės atspindžius ir valstybingumo ženklus, pagaliau – atskirų personalijų autografus. Studijos autorė, atkreipdama dėmesį į šiuos lietuviško tapatumo ženklus albumų lapuose, kartu stengiasi juos susieti su panašaus turinio bei stiliaus tendencijų apraiškomis kitų šalių albumistikoje.

Kalbėdami apie atminimų albumo evoliuciją, albumistikos žinovai skiria tris ryškias jų gyvavimo epochas, nustatomas atsižvelgiant į šių rankraštinų knygelių turinį, vyraujančią tematiką ir apskritai estetinių požymių visumą. Ankstyviausi, mokslinėje literatūroje neretai elitiniais tituluojami *album amicorum* gyvavo XVI–XVIII amžiuje. Lietuvoje saugomi seniausi atminimų albumai buvo pradėti pildyti XVI a. pabaigoje, tik vienas – Italijoje, o antras – Karaliaučiuje.

Su senojo atminimų albumo kanonu supažindinama nuosekliai. Aiškėja, jog buvo nusistovėjusi tiek albumo forma (knygriškioje įrišta tuščių lapų knyga, neretai prabangiai dekoruotu viršeliu ir lapų krašteliais), tiek vidinė jo struktūra (antraštinis lapas ir lapai su bičiulių įrašais). Iki XVIII a. sudaryti albumai, beje, dažniausiai puoselėti vyrų, išsiskiria savita kompozicija, kai kiekvienas autografas, tai yra kiekvienas individualus įrašas, pildomas laikantis tam tikrų taisyklių, paisant įsigalėjusios sekos. Pavyzdžiui, būtini atminimo komponentai buvo moto (juo tapdavo tam tikra sentencija, citata iš Biblijos, kita krikščioniško gyvenimo išmintis),

Įrašas Marijos Sivickytės-Žagelienės atminimų albume, 1816–1844 m., lap. 60r. F1-3708

devizas (trumpas, albumo savininko bičiuliams svarbus principas ar nuostata), įrašo vieta ir data, dedikacija albumo savininkui, galiausiai – rašiusiojo vardas ir pavardė. Senojo albumo kanoną išduoda ir specifinė grafika, kurioje ypač išsiskiria heraldikos detalės ir alegoriniai piešiniai. Pastarieji sietini su XVI ir XVII a. knygose dažnai pasitaikančia literatūrine emblema – alegorinį vaizdą ir tekstą suvienijusia žanrine forma. Tuo tarpu heraldikos detalės atspindėjo albumo savininko ir jo draugų bajorišką tapatybę, o jomis iliustruoti albumai, manoma, tam tikromis aplinkybėmis atlikdavę ir rekomendacinio laiško paskirtį.

O štai vėlesnis, moderniuoju vadinamas ir XIX a. pirmojoje pusėje klestėjęs atminimų albumas įgyja masiškesnį pobūdį. (Tiesa, ir tarp jų tyrėjai išskiria vadinamųjų elitinių albumų grupę, o jų vertę lemia knygelės savininko ryšiai su literatūros, meno, mokslo ir politikos pasaulio žmonėmis.) Jo paplitimą lėmė stiprėjusi literatūrinių salonų mada ir moterų laisvėjimo procesas. Šio albumo tradicijos susiformavimui reikšmingą įtaką darė visa Romantizmo epocha, ypač joje atsiradęs draugystės kultas, – tuo laiku atminimų albumas imtas vertinti kaip bičiuliškus žmonių santykius įrodantis ženklas. Anuomet knygelės buvo kupinos tiek vyrų, tiek moterų draugystės jausmų išsiskyrimo ir su šia tema susijusių išsiskyrimo, atsisveikinimo motyvų. Kitu būdingu skiriamuoju moderniojo albumo bruožu įvardijamas sentimentalizmas: jis dvelkė iš romantinių-eleginių, madrigalinių, anakreontinių posmų, poezijos ir prozos išrašų. Neretai įrašų tekstus antrino ir iliustracijos, simboliniai piešiniai, plėtoję tam tikrą temą, siužetą, slėpę papildomą, žodžiais neišsakytą prasmę. Ne vieną šios epochos albumo detalę padeda suprasti ano meto istorinio ir

kultūrinio konteksto pažinimas. Kaip pavyzdį galima paminėti floristinių motyvų išpopuliarėjimo albume priežastis. Aiškėja, kad gėlių piešinių bumą galėję paskatinti net kelios tarpusavyje susijusios aplinkybės, iš kurių minėtinas botanikos vystymasis, suaktyvėjusi prekyba olandiškais gėlių sėklomis ir svogūneliais, visuomenės elito pamėgta pramoga pasivaikščioti po botanikos sodus, floristinių motyvų gausėjimas dailėje ir net šių madingomis tapusių tendencijų paskatinta aiškinamųjų gėlių kalbos, arba joms priskiriamų simbolinių reikšmių, žodynų leidyba. XIX a. pirmosios pusės atminimų albumo grafikai įtaką darė ir peizažas, taip mėgstamas anuometinėje dailėje. Mūsų laikus pasiekusiose „draugų knygelėse“ atsispindi įvairios to meto peizažo technikos, o piešiniuose atpažįstama plati albumo savininkų lankytų ar gyventų vietų Lietuvoje bei užsienyje geografija. Pagaliau ši privačioje erdvėje gyvuojanti raštija atskleidžia aukštesniųjų visuomenės sluoksnių atstovų susidomėjimą savo krašto kultūra, tautos istorija ir jos tyrinėjimais. Šis dėmesys reikšėsi įvairiai. Vienur jį perskaitome kaip raginimą tirti Lietuvos praeitį, senuosius tikėjimus ir papročius, kitur atpažįstame iš įvairiausių istorinių atspalvių turinčių iliustracijų, tarp kurių – ir į praeitį nuėjusio senojo bajorų gyvenimo vaizdai, asmenybių portretai, istorinių vietų piešiniai, pagaliau pačių albumų amžininkų gyvenamo laiko epizodai, tokie kaip 1831 metų sukilimo atgarsiai.

R. Griškaitė atkreipia mūsų dėmesį ir į kitas Romantizmo epochos atminimų albumuose pasikartojančias, tekstu arba vaizdu išreikštas, temas. Knygoje jos sugula į atskirus poskyrius. Antai rasime tokį, kuriame pristatoma skirtinga technika atliktų, ne tik pieštinių, albuminių portretų įvairovė. Toliau stabtelima prie žavių, nors ir negausių karpinių meno pavyzdžių. Ano meto dvarų muzikavimo pomėgius ir madas atskleidžia natografija – melodijų nuorašai, muzikos kūrinių citatos. Šie muzikiniai tekstai atminimų albumuose neretai atstodavo žodines dedikacijas ir iliustracijas, nes jais įrašo autorius perteikdavo savo emocijas taip pat įtaigiai kaip ir gera poezija, taiklia mintimi ar simboliniu piešiniu. Savo nišą knygoje randa ir daugiau albumų tekstinio ir vaizdinio turinio komponentų, išskirtų atsižvelgiant į temos pasikartojimo dažnumą („Kraštovaizdis“, „Kasdiena“) ar aktualumą visai aptariamo tipo albumų tradicijai („Autografų lobynas“, „Rūpestis albumu“), meniškumo lygį. Pasirinktas žiūrėjimo aspektas leidžia išryškinti tam tikrą albumo kanoninį bruožą (modernusis atminimų albumas pristatomas išryškinant dvylika teminių aspektų) ir sykiu demonstruoja plačias kontekstinio pažinimo galimybes, nušviesdamas albumų savininkų ir bičiulių kasdienybės momentą, jų emocinį pasaulį, etines nuostatas ir kūrybinį polėkį.

XIX a. antroje pusėje atminimų albumų žanras išgyveno aiškius pokyčius: ėmė mažėti originaliūs poezijos, šabloniški darėsi ir piešiniai. Įdomu, jog šis procesas albumistikos tyrimuose net įvardytas kaip albumo „suvaikėjimas“, o įvykusiems pokyčiams apibūdinti dar ne taip seniai buvo taikomos tendencingos, į žemesnę

Įrašas Saliutės Jakinevičiūtės atminimų albume, 1943–1946 m. LTR 4271(28)

kokybę apeliuojančios etiketės, formuojančios vėlyvojo atminimų albumo kaip „neprofesionalaus“, „degradavusio“, „diletantiško“, iš elitinės kūrybos į „folklorišką“ saviraišką nužengusio reiškinio sampratą. Išties akivaizdžiam albumo formos ir turinio vienodėjimui, kurį lydėjo bendro meninio lygio menkėjimas, įtakos turėjo spaudoje pasirodę patarimai, kaip dera rašyti atminimus, ir pradėti tiražuoti pavyzdiniai albuminių įrašų rinkiniai, atsiradę greičiausiai reaguojant į albumų tradicijos išplitimą. Ilgainiui albumas, kaip kasdienio bendravimo forma, tapo daugeliui patraukliu ir prieinamu užsiėmimu. Beje, kaip pastebėjo ne vienas albumistikos tyrinėtojas, žymus vaidmuo populiarinant šią tradiciją priklausė bendrojo lavinimo mokyklai, įdiegusiai albumo vartoseną tarp visų visuomenės sluoksnių atstovų.

Įsisąmoninus albumo tradicijos pokyčių neišvengiamumą, ateina supratimas, jog norėdami prakalbinti vėlyvuosius – XIX a. antrojoje pusėje ir ypač XX a. sudarytus atminimų albumus nebegalime jiems taikyti senojo albumo estetikos standartų. Toks gretinimas greičiausiai išvirstų į nepalankų vertinimą pačiam vėlyvajam albumui. Ši situacija skatintų ieškoti kitokios prieigos, bandyti pažvelgti į reiškinį nauju rakursu. Juk net ir nežibėdamas tekstų ar piešinių originalumu, vėlyvasis albumas galėtų dominti įvairių humanitarinių disciplinų atstovus – folkloristus, literatūrologus, istorikus, dailėtyrininkus, kultūrologus.

Štai aptariamoje knygoje į vėlyvąjį albumą žvelgiama kaip į galimą šaltinį jų savininkų biografijų tyrimams. Pasirinktas aspektas, regis, išlaiko šimtametės albumų tradicijos pristatymo nuoseklumą ir yra motyvuotas šias rankraštes knygeles siejančiu individo ir apskritai asmeninio santykio prioritetu. Asmuo, albumo savi-

ninkas, čia tampa ašimi, šalia kurios veriasi privačios kasdienybės scenos, užčiuopiami intymios laikysenos ženklai, atpažįstami istorinio laiko atgarsiai, atsiskleidžia estetiniai polinkiai ir net pilietinė pozicija.

Dar vėlesniuose, jau XX a. antrosios pusės, mokykliniuose albumuose nebėra nei gilių poteksčių, nei dar amžiaus viduryje atvirai reikšto patriotizmo. Tai, žinoma, paaiškinama jaunu atminimų albumų savininkų amžiumi (juk vyrauja pradinėse klasėse sudarytieji), suponuojančiu trafaretines draugystės ir amžino atminimo temų variacijas. Tiesa, šis vėlyviausias mokyklinio atminimų albumo etapas „Albumistikos etiuduose“ smulkiau neaprašomas. Galima tik spėlioti, kas lėmė tokį apsisprendimą: ar prieinamų šaltinių trūkumas, kuris, nors ir skambėtų paradoksaliai, iš tiesų egzistuoja nepaisant numanomo ir įvairių kartų žmonių deklaruojamo jų paplitimo fakto, ar mokykliniam albumui skirtų tyrimų, ir pirmiausia – lietuviškų, stoka. O gal prievolė įvertinti dabartinį albumėlių būvį paliekama folkloristikai, orientuotai į masinio kūrybiškumo studijas. Taigi atminimų albumų evoliucijos pristatymas baigiamas užsimeriant apie vaikų perimtame žanre vis dar pastebimus tradicijos tęstinumo ženklus, daugeliui mūsų pažįstamas, artimas, bet dėl to ne mažiau įdomias ir prasmingas, kasdieniškas situacijas su masinės kultūros apraiškomis ir socializacijos procesų atspindžiais. Nepaisant kylančio apgailestavimo dėl praeityje pasilikusių senąją *album amicorum* kanoną reprezentuojančių rankraščių, optimistiškai siekia nuteikti pastebėjimas, kad ši tradicija dar rusena, išlaikydama savo pozicijas ir XXI a. moksleivių subkultūroje.

Vis dėlto, susidūrus su XX a. atminimų albumais, kyla ir daugiau klausimų. Knieti suprasti, kaip ir kokioje terpėje jie funkcionavo, kodėl jų aktualumas sustiprėja vaikų ir paauglių bendruomenėse, kas lėmė tokį jų repertuaro pobūdį. Šie ir kiti klausimai keliami prieš trejus metus išėjusioje latvių folkloristės Baibos Krogzemės–Mosgordos monografijoje *Atminimų albumų tradicija latvių moksleivių kultūroje*². Ir proga šiame rašinyje ją išsamiau apibūdinti, nors ir šiek tiek pavėluotai, atrodo išties tinkama.

Ši knyga verčia pamiršti išankstinį skeptišką nusistatymą, kurį galėtų sukelti mokyklinio atminimų albumo turinio šabloniškumas. Tyrimo objektas čia pristatomas ne tik atpažįstant senesnių albumų kanono bruožus šiuolaikiniuose atitikmenyse, parodant įvairių reiškinių tipologines sąsajas, bet ir tiriamas realaus, konkretaus albumo sukūrimo laiko ir funkcionavimo kontekste.

Betgi laikykimės arčiau monografijoje dėstomo turinio. Knygos struktūra paremta trijų dalių tyrimu. Pirmojoje, pavadintoje „Atminimų albumai kultūroje“, autorė trumpai apžvelgia svarbiausius albumų žanro evoliucijos momentus ir ją

.....

2 Baiba Krogzeme–Mosgorda. *Atmiņu albumu tradīcija latviešu skolēnu kultūrā*, Rīga: Latvijas universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013. – 240 p.

ilustruojančius latvių rašytinės kultūros pavyzdžius, vėlyvajam albumui, kaip vaikų kultūros daliai, skirtus latvių ir užsienio tyrimus. Čia taip pat pristatomas analizuojamos medžiagos masyvas – visą XX a. moksleiviškoje aplinkoje funkcionavęs atminimų albumas. Apibrėžusi chronologines šaltinių ribas nuo 1900-ųjų iki 2000-ųjų metų, paskutinę datą tyrimo autorė įvardija kaip sąlygišką klasikinės, tai yra rankraštinės, albumo tradicijos pabaigos žymę. Ji pastebi, kad praėjusio šimtmečio pabaigoje albumo populiarumas blėsta ir ši kasdienio vaikų bendravimo forma ima sparčiai trauktis iš jų gyvenimo. Taip vyksta dėl to, kad klasikinė albumo forma nebeatitinka šiuolaikinių vaikų pažinimo poreikio ir naujų pramogų troškulio. Mokslininkė neabejoja, kad visam tam įtakos turi tiek intensyvus rašytinės kultūros formų persikėlimas į internetą, tiek vakarietiškos pramogų industrijos didžiulė pasiūla.

B. Kruogzemė-Mosgorda konstatuoja, kad praėjusio šimtmečio Latvijoje atminimų albumas, saugantis raštišką liudijimą apie konkretų laiką ir žmones, buvo paplitęs tarp įvairaus amžiaus ir socialinės padėties žmonių: juos rašė „vaikai ir suaugę, moterys ir vyrai, kariai, kaliniai, moksleiviai, poetai ir namų šeimininkės“ (p. 19). Įsigilinsi į sukaupto šaltinių masyvo turinį, tyrėja apibendrina, tuo patvirtindama daugelio albumistikos žinovų teiginius, kad XX a. albumas netiesiogiai atspindi visuomenės gyvenimo kasdienybę: aplinką, įvykius, jausmus bei įspūdžius – visa, kas jų kūrėjams, jų rašytojams atrodė buvus verta užfiksuoti popieriuje.

XX a. Latvijos albumų tradicijoje folkloristė išskiria mažiausiai tris šio žanro tipus: klasikinį atminimų albumą, dainų sąsiuvinį ir svečių knygą. Jos įsitikinimu, visos šios albumo atmainos sudarytos pagal panašų pavyzdį, todėl yra skirtingos vienai tradicijai. Tyrėja linkusi aiškinti, kad kultūroje funkcionuojančių trijų albumų tipų žanrinius skirtumus lėmė tai, kad įvairios visuomenės grupės nevienodai interpretavo pavyzdinį atminimo albumo modelį.

Pabrėždama neabejotiną moksleiviško atminimų albumo svarbą šio kultūros reiškinio tradicijos paradigmoje, B. Kruogzemė-Mosgorda įvardija pasirinktą pagrindinį tyrimo metodą – kontekstinę prieigą, kurią suponuoja nedalomo ryšio tarp teksto ir konteksto pripažinimas. Ši prieiga autorei paranki ir dėl to, kad į folkloristikos tyrimų lauką įtrauktas albumas verifikuojamas pasitelkus sociologijos, kalbotyros, literatūrologijos, istorijos ir kultūrinės analizės teorinės mokyklos metodus. Monografijoje kaip viena pagrindinių teorinių atramų pasirinktas amerikiečių folkloristo Richardo Baumano 1983 m. suformuluotas folkloro teorinės analizės modelis, pabrėžiantis folkloro supratimui būtinų dviejų kontekstų – kultūrinio ir socialinio – pažinimo svarbą. Abu jie taip pat nėra vienaalyčiai, todėl tyrėjas skatinamas gilintis į objekto prasmės (ką folkloras reiškia?), institucinius (kur ta kultūra dera?), komunikacinės sistemos (kaip tai susiję su kitomis folkloro formomis?), socialinės grupės (kas yra vartotojas?), situacijos (kaip tai panaudojama socialinėse situacijose?) ir individualųjį (kaip tai susiję su asmens gyvenimu?) kontekstus.

Pasirinktą tyrimo kryptį latvių mokslininkė derina su performanso mokyklos teoretikų mintimi apie kontekstų dinamiką, paskatinusią aptarti albumų įrašų kontekstualizavimo atvejus, kai atskiras tekstas ar piešinys įvertinamas kaip albuminio įrašo kūrimo, formavimo proceso kintama dedamoji. Beje, pasirinktas kontekstinis analizės metodas diktavo ir šaltinių bazės pobūdį. Jais tapo ne tik pačios rankraštinės knygelės, rastos archyvuose ar saugomos privačių asmenų, bet ir žinios, gautos anketavimo ir interviu metodu iš albumų savininkų ir į juos rašiusiųjų, tai yra šios tradicijos tęstinumą kasdienybės kultūroje užtikrinusių informantų.

Metodologiškai apibrėžtas dėmesys tekstams ir kontekstams atsispindi tolesnėse monografijos dalyse. Štai skyriuje „Atminimų albumai mokykloje“ labai detalai nagrinėjama socialinė albumo gyvavimo terpė.

Atminimų albumo tapsmas masiniu reiškiniu, kaip žinoma, susijęs su švietimo sistemos prieinamumu platiesiems visuomenės sluoksniams, atsivėrusiomis galimybėmis susipažinti su rašto kultūros teikiama privalumais. Akivaizdu, jog kaip tik mokykla, jos socializacinis vaidmuo ir buvo tas reikšmingas veiksnys, lėmęs albumų tradicijos išpopuliarėjimą bei tęstinumą tiek XIX a. pabaigoje, tiek per visą XX amžių. Mokykloje vaikai neretai praleidžia didelę dalį dienos. Čia jie, susibūrę į kolektyvus – klases, mokosi, užsiima kita veikla. Klasės funkcionuoja ne tik kaip mokyklos organizacinis vienetas, bet ir kaip neformalios grupės su savita socialine struktūra, kultūra ir tradicijomis. Aiškėja, kad šios formaliu pagrindu sudarytos bendruomenės labai svarbios palaikant albumų tradiciją. Paprastai klasės vaikus sieja ne tik vienodas amžius (tiriamu laikotarpiu Latvijoje atminimų albumus rašė 8–13 metų vaikai), bet ir tie patys interesai. Kita vertus, svarbu suvokti, kad mokyklos klasė nėra monolitiška struktūra, – įprasta, jog tarp vaikų formuojasi ir reiškiasi tam tikri socialiniai santykiai, prisiimami socialiniai vaidmenys. Mokiniai klasėse linkę burtis į mažesnes grupeles, į kurias vienijasi pagal lytį, bendrus interesus, asmenines simpatijas, žaidimų partnerius, kaimynystę, fizines savybes ir pan.

Folkloristė pastebi, kad poreikis turėti asmeninį atminimų albumą dažniau yra perimamas iš kitų šeimos vaikų (paprastai iš vyresnių seserų), nusižiūrėjus į mokyklos bičiulius ar kiemo draugus, o kartais paskatinimas ateina iš tėvų, senelių, giminaičių. Šaltinių analizė rodo gerokai didesnę atminimų albumo populiarumą tarp mokyklinio amžiaus mergaičių. Palyginti mažą albumų savininkų berniukų skaičių tyrimo autorė sieja su visuomenėje vyraujančiais lyčių elgesio šablonais, vaikų susitapatinimu su tam tikru socialiniu vaidmeniu. Pasirodo, kad ankstyvame amžiuje, tai yra apie 6–12 metus, berniukai labai aiškiai save identifikuoja su vyriškąja kultūra, jos suvokimo stereotipais, ir dauguma jų atminimų albumų puoselėjimą laiko mergaičių užsiėmimu. Beje, lytiškumo kriterijus moksleivių albumų tradicijoje atpažįstamas tiek iš vaikų socialinio elgesio formų, tiek iš jų kūrybinės raiškos skirtumų. Pavyzdžiui, pirmumo teisę įrašyti atminimą į albumą tiek mergaitės,

tiesk berniukai atiduoda savo lyties asmenims. Abiejų lyčių vaikų rašytų atminimų turinys, jų kokybiniai parametrai taip pat pastebimai skiriasi. Kaip parodė įvairioms kartoms atstovaujančių informantų apklausa, mergaitės neretai vengdavo duoti savo albumus berniukams, baimindamosi prastų, „nerimtų“ įrašų, esą galinčių sugadinti albumą, sumenkinti jo prestižą, ir tam ryždavosi tik išsiaiškinusios galimą rizikos laipsnį. Apskritai visi vaikai, galvodami apie potencialius savo albumo pildytojus, vadovaujasi trimis atrankos kriterijais: pasirinkimą pirmiausia lemia lytis, paskui paisoma draugystės ryšio stiprumo ir įrašo autoriaus statuso kolektyve (grupėje). Medžiagos analizė leido nustatyti, kad vaikų atminimų albumuose laikomasi rašančiųjų eiliškumo: paprastai pirmieji eina klasiokų, draugų, toliau – kitų savos mokyklos bičiulių, mokytojų, galiausiai – tėvų, giminaičių autografa.

Gilindamasi į skirtingo socialinio statuso asmenų pėdsaką mokinių albumuose, B. Kruogzemė–Mosgorda atkreipia dėmesį į mokytojų ir kitų suaugusiųjų įrašų skirtumus. Atrodo, jog pirmųjų darytuose įrašuose juntama tarp mokinio ir mokytojo egzistuojanti distancija. Jų dedikacijose nesunkiai įžiūrima pedagogo profesinė laikysena, kurią išduoda pastangos diegti auklėtiniams gyvenimo vertybes. Jos dažniausiai perteikiamos literatūrinių eilėraščių posmais arba autoriniais aforizmais. Santūrų apipavidalinimą, taupų vaizdinių išraiškos priemonių naudojimą taip pat lemia aukštesnis mokytojo statusas. Tiesa, ilgainiui ir šios tendencijos keičiasi: kaip teigia tyrimo autorė, XX a. paskutinį dešimtmetį mokytojų įrašai vaikų albumuose darosi jau nebe tokie formalūs. Skirtingai nuo pastarųjų, artimiausių žmonių – tėvų, senelių, vyresnių giminaičių – rašytuose atminimuose visais laikais rodyta daugiau meilės, šilumos, nuoširdaus susirūpinimo vaiko laime. Jų įrašai rodo vyresnių artimųjų pastangas atsižvelgti į vaikų pasaulio suvokimą. Įdomus ir pastebėjimas, liudijantis rankraštinės tradicijos tęstinumo labai apskritai, kad suaugę artimieji vaikų albumuose linkę naudoti savo pačių ankstyvoje jaunystėje vartotą albuminę poeziją.

Tęsiant sociologinių kontekstų analizę, domimasi, kam priklauso iniciatyva kuriant, pradedant ir toliau pildant albumą. Kaip ir senųjų albumų atveju, tai būna savininko teisė. Šis jau tituliniam lapui pristato jam priimtinas albumo pildymo sąlygas, informuojančias apie pageidaujamą įrašų formą, numato potencialius rašytojus. Be to, savininkas pasilieka teisę ir vėliau formuoti, keisti albumo pavidalą, pavyzdžiui, ištaisyti rašybos klaidas, padailinti piešinius, įterpti prierašus, išplėsti nepatikusį lapą, duoti rašiusiajam pašalinti kokius nors trūkumus. Paprastai albumo vartotojas jau būna perpratęs atminimo įrašo formavimo principus. Svarbiausiu reikalavimu sau ir kitiems laikomas dailumas, o apie tai sprendžiama iš tvarkingos rašyenos ir gražaus piešinio. Įrašo turinys jau yra antraeilis dalykas, tiesa, šis apibendrinimas labiau taikomas jaunesnio amžiaus vaikų albumams.

Ištyrusi atminimų vartoseną mokyklos aplinkoje, B. Kruogzemė–Mosgorda patvirtina, kad ši vaikų bendravimo forma turi didelę reikšmę formuojantis jų tar-

pusavio santykiams, kitaip tariant, ji atlieka svarbų vaidmenį vaikų socializacijos procese. Šios spalvingos knygelės ar sąsiuviniai ne tik atspindi vaikų socialinių ryšių tinklą, bet ir reguliuoja vaikų grupių formavimąsi klasėje. Atminimų albumas pats funkcionuoja kaip bendravimo priemonė, tarpininkas, padedantis išryškinti, nustatyti santykius su bendraklasiais ir kitais artimos aplinkos žmonėmis. Vaikams albumas padeda išsiaiškinti padėtį ir vaidmenį tiek klasės kolektyve, tiek jo viduje susidariusiose grupėse.

Vaikų bendravimas albumų tradicijos, aprėpiančios ne tik rašytinę, bet ir verbalinę komunikaciją, rėmuose vadovaujasi tam tikra logika. Ji pasireiškia jau kartu su ketinimu pradėti asmeninį atminimų albumą ir reguliuoja tolesnius jo kūrimo ir funkcionavimo etapus. Antai albumo savininkas nustato rašančiųjų eiliškumą, prieš tai įvertinęs savo statusą kiekvieno jų atžvilgiu. Albumo „svečias“ savo įrašu taip pat demonstruoja santykį su savininku. Latvių folkloristė pritaria vaikų kultūros tyrinėtojų nuomonei, kad būdami tarp bendraamžių vaikai geriau pažįsta save. Veikdami kolektyviškai, perimdami tradicijas, jie mokosi suprasti ir išreikšti įvairius savos tapatybės aspektus, tokius kaip amžius, lytiškumas, tautybė, užsiėmimas.

Trečioji darbo dalis – „Atminimų albumų repertuaras“ jau kreipia į kultūrinių kontekstų analizę ir pagrindžia mintį, kad XX a. atminimų albumas moksleivių gyvenime, be socializuojančio vaidmens, atlieka ir lavinamąją bei kūrybinę funkciją. Pripažįstama, kad albumo kūrimas, rašymas įtraukia vaikus į bendrą mokymosi, kultūros formų, naujų žinių perėmimo procesą. Analizuodama albumų repertuarą – tekstinius įrašus ir vaizdus (beje, knyga gausiai iliustruota faksimilėmis), darbo autorė apibūdina įvairias vaikų kūrybiškumo apraiškas bei tendencijas. Tyrimas atskleidžia, kad albuminių dedikacijų repertuaro įvairovė ir tematikos ribotumas tiesiogiai priklauso ir nuo albumų savininkų, ir nuo rašančiųjų amžiaus. Latvių moksleivių atminimų albumuose vyrauja tautosakinės ir literatūrinės kilmės tekstai, kuriuos vaikai dažniausiai nusirašo iš knygų ar perima iš gyvosios tradicijos, tai yra kitų atminimų albumų, taip pat panaudojami per televiziją ir radiją skambančių dainų fragmentai. Populiariausi tokie atminimų įrašai, kuriuose varijuojamos vaikystės, mokyklos, draugystės, meilės, doros temos, tačiau dažni ir bendro pobūdžio laimės palinkėjimai, visokiausi gyvenimiški patarimai. Tekstologinė analizė leidžia pastebėti, kad skirtingo amžiaus vaikai nevienodai dėmesingi savo autografams: vyresni moksleiviai yra reiklesni teksto turiniui, todėl albumo įrašams mieliau renkasi autorinę poeziją, aforizmus, o žemesniųjų klasių mokiniai daugiau dėmesio skiria ne teksto prasmei, bet atminimo apipavidalinimui ir piešiniui.

Išanalizavusi maždaug šimto XX a. latvių atminimų albumų repertuarą, B. Kruogzemė-Mosgorda tekstinius įrašus skirsto į keturias grupes. Į vieną jų telkiasi albuminė poezija – žanras, gyvuojantis išimtinai atminimų albumuose; ji įvairiais variantais aptinkama kelių kartų puoselėtose rankraštinėse knygelėse. Tačiau

atrodo, jog ne ką rečiau autografams buvo griebiamasi ir senųjų latvių liaudies dainų – tradicinių ketureilių. Įdomu, kad latviškuose albumuose liaudies dainos imamos fiksuoti tik nuo praėjusio amžiaus trečiojo dešimtmečio. Iki tol moksleivių atminimų albumuose vyravo sentimentali, romantinė, vokiškąja tradicija besiremianti poezija, o folkloras XIX ir XX a. sandūroje tebegyvavo sakytinės kultūros terpėje. Padėtis pasikeitė XX a. pradžioje, o tai lėmė ir nesunkiai nuspėjamos politinės aplinkybės. Antai Latvijos nepriklausomybės metais liaudies daina tapo viena iš tautinės ideologijos atramų, todėl jai buvo skirta ypatinga vieta mokinių švietimo programose. Pažymėtina, kad šias pozicijas liaudies daina išlaikė ir sovietmečio mokymosi knygoje, kur bemaž nesikeitė ir dainuojamąją tautosaką reprezentuojančių kūrinių tematika – vyravo žmonių dorą, harmoningus tarpusavio santykius apdai- nuojantys, auklėjamąją intenciją turintys klasikinio stiliaus ketureiliai.

Trečiąjį bloką atminimų albumų repertuare formuoja autorinės poezijos pavyzdžiai, kuriuos savo įrašams renkasi šiek tiek vyresni, išsiskirti trokštantys albumų vartotojai. Į atskirą grupę folkloristė skiria prozinius tekstus – liaudies patarles ir aforizmus. Pastebėta, kad patarlės dažnesnės XX a. pirmosios pusės albumuose, o naujoviškus posakius rinkosi praėjusio šimtmečio antrosios pusės albumų sudarytojai. Žemesniųjų klasių moksleiviai iš viso nelinkę liaudies patarlių panaudoti kaip albumų įrašų. Tai aiškina- ma tiek jaunu vaikų amžiumi, tiek pačių tradicinių posakių daugiareikšmiškumu, jų suvokimui, interpretavimui reikalingu kontekstu, komunikacine situacija.

Visi šie iš įvairių šaltinių paimti tekstai, patekę į atminimų albumus, patiria išo- rinčius ir vidinius pokyčius, kitaip tariant, yra kontekstualizuojami. Išoriniais laikomi formalūs pakeitimai, susiję su įrašo vieta lape, taip pat gramatine teksto raiška ir meniniu apiforminimu. Tačiau kur kas labiau įrašo turinį, reikšmę ar net prasmę veikia vidiniai pokyčiai, atsirandantys autoriams improvizuojant. Pasak B. Kruog- zemės–Mosgordos, atminimų albumų repertuaro improvizacijos paradigmą sudaro sąmoninga ir nesąmoninga kūryba. Kaip galėtume nuspėti, nesąmoningos kūrybos atvejus lemia teksto užmiršimas, jo nesupratimas arba klaidingas suvokimas. Pas- tebima, kad sąmoningos improvizacijos laipsnis skiriasi priklausomai nuo teksto kilmės: lengviausiai pavyksta improvizuoti tradicinius albuminius posmus, sunkiau pasiduoda perdirbama autorinė poezija. O štai nauji, jau kontekstualizuoti, liaudies dainų variantai gimsta įterpiant albumo savininko vardą, keičiant kreipinį, suku- riant originalų tekstą pagal tradicinio ketureilio pavyzdį.

Su ne mažesne atida darbe analizuojamos ir atminimų albumų iliustracijos. Mokslininkė taikliai pastebi, kad iliustracijų kokybė priklauso ne tik nuo mokslei- vių amžiaus. Ji atkreipia dėmesį, kad apipavidalinimo estetika XX a. pirmosios ir antrosios pusės atminimų albumuose aiškiai skiriasi, ir toks lyginimas, beje, liudija vėlesniųjų nenaudai. Šios situacijos priešasčių tyrimo autorė vėl bando ieškoti mo- kymo programose. Tvirtinama, kad XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmečiais

albumų piešinių profesionalumo lygį formavo ir palaikė Latvijos bendrojo lavinimo mokyklose privalomos piešimo pamokos, o jas neretai vesdavo ir diplomuoti dailininkai. Sovietmečiu, sumažinus šių pamokų skaičių, sumenko ir vaikų piešimo įgūdžiai. Tai lėmė sumažėjusį autentiškų, pačių vaikų sukurtų, piešinių kiekį. Kita vertus, XX a. antrojoje pusėje į albumus plūstelėjo kitos, alternatyvios puošybos priemonės, pavyzdžiui, pradėtos kopijuoti knygų iliustracijos, klijuoti aplikacijos – lipdukai, atvirukai, žurnalų iškarpos, fotografijos, audinių skiautės ir pan. Beje, pastarųjų įvairovę lėmė reali pasiūla, prieinamos priemonės, medžiagos ir, žinoma, pačių albumų kūrėjų fantazija. (Savo ruožtu galime tik pridurti, kad albumo tradicijos mastu tokie įrašų puošimo būdai neatrodytų originalūs – perpiešimų ir įklijų pasitaiko dar senuosiuose *album amicorum*, vis dėlto jų kuriamo vaizdo estetinis suvokimas ir sprendimas gerokai skiriasi.) Įvertinus turinį, XX a. atminimų albumų paveikslėliai skirstomi į keletą temų, kurios apskritai yra dažnos mokyklinio amžiaus vaikų mene: tai – augalai, gyvoji gamta, žmonės, folkloro, literatūros ir populiariosios kultūros personažai, transporto priemonės. Patys vaizdai irgi neretai išduoda savo šaltinius, taigi – ir sukūrimo laiką. Antai sovietmečio moksleiviai įkvėpimo savo iliustracijoms dažniausiai ieškodavo vaikiškose knygelėse ir žurnaluose, animacijoje, tad to laiko piešiniuose lengvai atpažįstami rusiškų ir vakarietiškių, dažniausiai Walto Disney'aus, animacijos studijų kurtų filmukų veikėjai. Albumo dedikacijoms apipavidalinti naudodami įvairias nesunkiai prieinamas, parankines priemones bei techniką, vaikai demonstravo savo kūrybinę išmonę, fantaziją. Ši albuminė kūryba, be kita ko, atspindėjo „ana“ gyvenamąjį laiką ir aplinką, lėmusius kaip tik tokių albumų iliustracijų pavidalą. Vis dėlto iliustracijos yra tik vienas iš atminimų albumų puošimo būdų. Meninį akcentą įrašams suteikia kiti, papildomi dekoravimo būdai: vizualinio įspūdžio siekiama tam tikrus teksto elementus išskiriant, paryškinant šriftu, spalva, pabraukimu, nupieštu įrėminimu, ornamentu ir kt. Apibrėžusi būdingesnius tekstinio įrašo ir iliustracijos komponavimo atvejus, tyrimo autorė, atsižvelgdama į skirtingą vaikų amžių, lytį ir, žinoma, albumo sudarymo laiką, aptaria išryškėjusius albumų apipavidalinimo dėsningumus. Ji pastebi, kad tiek iliustracijos, tiek kitos dekoravimo priemonės leidžia vaikams rašomą atminimą kontekstualizuoti, tai yra pritaikyti konkrečiam adresatui ir situacijai, jos taip pat apibūdina pačių autorių, albumo „svečių“, tapatumo bruožus. Tačiau mokslininkė pripažįsta, kad dalis albumų piešinių atlieka grynai puošybinę paskirtį ir nėra semantiškai susiję su asmeniu.

Visapusiška atminimų albumų repertuaro analizė B. Krugzemei-Mosgordai leidžia konstatuoti, kad albuminis įrašas yra vieningas meninis vaiko darbas, sukurtas remiantis tradicija, ir įvairiais kontekstiniais ryšiais jungiantis tekstą, iliustraciją, rašantįjį ir albumo savininką.

Asmeninis įspūdis, kurį sukėlė mokslinės ir kultūrinės informacijos apimtys, profesionalus ir ne mažiau patrauklus jos pateikimas, buvo tas akstinas, paskatinęs

pristatyti šių knygų turinį. Manychiau, kad abiejų leidinių vertę nusako juose pateikiamų žinių apie atminimo albumų tradiciją fundamentalumas, įvairių kontekstų, paaiškinančių daugelį turinio detalių, aptarimas, rankraštinų knygelių tekstuose ir vaizduose slypinčių kultūrinių prasmų ir poteksčių atvėrimas. Beje, paskata susieti šias knygas viename rašinyje kilo atsitiktinai ir greičiau jau buvo nulemta asociatyvaus sugretinimo. Parašytos įsivaizduojant įvairių skaitytojų auditoriją ir taikant skirtingus metodus, jos kalba apie tą patį kultūros reiškinių, tarytum viena kitą nuosekliai pratęsdamos ir papildydamos.

The News in Album Studies (Two Case Reviews)

JURGITA ŪSAITYTĖ

Summary

The author reviews two publications in album studies. The stimulus to write this review was primarily the personal impression induced by the scope of scientific and cultural information combined with professional one, and equally attractive way of its presentation. The two books in question address different readership and apply different methods, yet they deal with the same cultural phenomenon and in a certain way continue and supplement each other.

The first subject of the review is the beautiful, amply illustrated publication of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, entitled *The Garden of Remembrances* (2016) and consisting of two separate parts. Reda Griškaitė, the author of the first part called „Essays in Album Studies“; gradually reveals the stages of shaping the album canon, the reasons and ways of its change, the meaning that individual inscriptions or drawings had to the albums' owners and their contemporaries. She discusses the close connections existing between the contents of these “books of friends” and the forms of the cultural life, the structure of the social relations, and the historical situation of the past epochs. The essay presents concise yet very informative cultural study, incorporating special knowledge from various disciplines, including literature studies, history, art, music, botany etc. Each fragment of this essay deals with separate feature of the album contents and aesthetics. To introduce the history and development of the album genre, the author of the essay analyses fifty albums stored at the Wroblewski Library (the first inscription in them dating as early as 1609, while the last coming from 1973). The author also discusses at least thirty unique manuscripts, preserved at other libraries both in Lithuania and abroad, or in private keeping. The second part of the book presents the catalogue of the albums stored at the Wroblewski Library, compiled by the book researcher Rima Cicėnienė following the international practice in this field. This catalogue is the first register of *album amicorum* accumulated in a single institution of the Lithuanian cultural heritage.

Unlike the previously reviewed publication, focusing mostly on the old, classic albums, the second book discussed in this review deals with the late kind of albums that thrived in the 20th century. This is the monograph *The Tradition of Autograph Albums in the Culture of Latvian Schoolchildren* (2013) by the Latvian folklorist Baiba Krogzeme-Mosgorda. Using the contextual method of analysis, this author focuses on the social environment of the albums, which she highlights by discussing the influences that institutions (like school), family, community, various subcultures and other social factors (including age groups, gender, and social status) had on this kind of written culture, its contents and expression. Among the schoolchildren, the albums played not only an important socializing role. The analysis of the textual repertoire and decorations used in them enables recognizing the schoolchildren's albums of remembrances as an educational activity that also enhances creativity.